

TÜRKİYE-ERMENİSTAN İLİŞKİLERİNDE GELİŞMELER BİZİ NEREYE GÖTÜRÜR?

Tutku DİLAVER

Analist

Analiz No : 2021 / 35

23.12.2021

Güney Kafkasyada son bir yıl içerisinde yaşanan gelişmeler hızlı değişimlerin yaşanmasına yol açıyor. 2020 Karabağ Savaşının ardından Dağlık Karabağın Şuşaya kadar olan bölümüyle Karabağı çevreleyen işgal altındaki 7 rayonun Azerbaycana teslim edilmesi bölgede yeni bir statüko oluşmasına neden oldu. Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyanın söylemlerinden, her ne kadar zaman zaman aksi yönde görüşler beyan edilse de, Karabağ konusunun bir şekilde nihayete erdirilmek istendiği anlaşılıyor. Rusyanın arabuluculuğunda beyan edilen 9 Kasım ve 11 Ocak Moskova bildirilerinde öngörülen maddelerin uygulamaya konması da bu yönde bir işaret olarak gösterilebilir. Buna ek olarak Paşinyan ve hükümet yetkilileri savaş sonrası dönemde pek çok yerde ve yayın organında artık Ermenistanın bölgesel boyutta yeni fırsatlara erişim olanağı olacağını vurguluyor. Ülke içindeki intikamcı oluşumlara rağmen Ermenistan halkının son Ermenistan seçimlerinde tekrar Paşinyanı başbakan olarak seçmesi de halkın, bu olasılığa bir şans verdiğini gösteriyor. Ekonomik olarak diasporaya bağımlılık ve yoksullukla mücadele eden Ermenistan halkı nezdinde bu yeni konjonktürün açtığı pencerenin nispi olumlu değerlendirildiği görülüyor.

İşte böyle bir ortamda, Ermenistan ile Türkiye ilişkilerinin geleceğinin ne olacağı sorusunu da ortaya çıkardı. Türkiyeden ikili ilişkilerin normalleşmesine sıcak bakıldığı yönünde mesajlar en yüksek düzeydeki yetkiler tarafından seslendirildi. Cumhurbaşkanı Erdoğan basına verdiği demeçte Ermenistanın mevcut sürece sadık kalması ve Nahcivana bağlanan koridorun açılması için adımlar atmasının iyi niyet göstergesi olarak sayılacağını söyledi.[1] Bu adım 1993 yılındaki Karabağın işgali nedeniyle sonuçsuz kalan Levon Ter Petrosyan-Süleyman Demirel diyaloğundan, 90lı yılların sonunda gündeme getirilen Kafkas Paktı önerisinden ve 2008deki Zürih protokollerinden sonra atılan en ciddi adım olarak görülebilir.

Normalleşmeye Doğru Adım Adım

Ermenistanda savaş sonrası iç-şok dönemini atlatıldıktan sonra Ermeni entelektüelleri ve Dışişleri Bakanlığından yetkililer de Türkiyenin Ermenistanla sınırlarını kapalı tutması için herhangi bir gerekçe kalmadığını[2] dillendirmeye başlamışlardı. Ancak ülkenin seçim sürecinde olması ve savaşın henüz çok taze olması kafa karıştırıcı sinyallerin gelmesine neden oluyordu. Bir yandan normalleşme için adım atılabileceği sinyalleri veriliyorken, örneğin Ermenistanın o dönemki Dışişleri Bakanı Türkiyeyle ilişkilere sıcak bakmadığı mesajlarını gönderiyordu.[3] Dışişleri Bakanlığından Türkiyeyle hiçbir şekilde diyaloğa girilmediği açıklamaları yapılıyordu.[4]

Ülkede yaklaşan seçim havasında Başbakan Paşinyan halkın tepkisini çekmemek adına popülist söylemlerini sürdürdü ancak buna rağmen Türkiyeyle ilişkilerin normalleştirilmesinin Ermenistanın geleceği için elzem olduğunu seçmenine anlattı. Tekrar seçilmesi de seçmenin Paşinyana onay verdiğini göstermiş oldu.

Seçimler ve hükümet içindeki anlaşmazlıklar nedeniyle Ermenistan, Türkiye ile normalleşme sürecine ihtiyatlı bir yaklaşım gösterdi. Hatta dış politika vizyonundaki farklılıklar nedeniyle Dışişleri Bakanı da bu süreçte iki kez değişti. Son olarak göreve Başbakan Paşinyana çok daha yakın çizgide olan eski Parlamento Başkanı Ararat Mirzoyan getirildi.

Karşılıklı olumlu mesajlar bu dönemden sonra sıklaşmaya başladı. Başbakan Paşinyan Türkiyeden olumlu sinyaller aldıklarını ve bu sinyallere olumlu cevap vereceklerini[5] açıkladı. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Fuzuli havalimanı açılışında Ermenistanın Azerbaycan ile normalleşme konusunda ortaya irade koymasının Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin de önünü açacağı mesajını yineledi.[6] Bu mesajı Azerbaycan lideri Aliyevle aynı ortamda bulunduğu sırada yinelemesi Azerbaycanın da bu sürece verdiği desteğin bir göstergesiydi.

Moskovada geçtiğimiz haftalarda düzenlenen 3+3 formatının ilk toplantısı Ermenistan-Türkiye ilişkilerinin geleceği konusunda iki ülkenin resmi makamları arasında karşılıklı görüşme imkânı sağladı. Bölgesel iş birliği modelinin işleyebilmesi için Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi kadar Ermenistan-Türkiye ilişkilerinin normalleşmesi de önem teşkil ediyor. Bu nedenle 3+3 toplantısındaki temel konulardan birinin de iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceği olduğu tahmin ediliyordu. Nitekim bu toplantıdan kısa bir süre sonra, geçtiğimiz hafta, Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu karşılıklı özel temsil atanacağını söyledi. Bir gün sonra da Türk tarafının temsilcisinin eski ABD Büyükelçisi Serdar Kılıç olacağı açıklandı. Bu açıklamayı takiben Ermeni tarafının temsilcisinin de, Parlamento Başkan Yardımcısı, Ruben Rubinyan olacağı açıklandı.

Büyükelçi Kılıç, ABDdeki görevinden önce Tokyo Büyükelçiliği, Beyrut Büyükelçiliği ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği gibi önemli görevlerde bulunmuş, tecrübeli bir isim. Türkiyenin Büyükelçi Kılıçı bu göreve getirmesi, ikili ilişkiler konusuna verdiği öneme işaret ediyor.

Diğer yandan Ruben Rubinyan ise oldukça genç bir isim. Kadife Devrim ile iktidara gelen Sivil Sözleşme partisinin kurucu üyelerinden. 2015-2017 yılları arasında parti sözcülüğü,

Mayıs 2018- Ocak 2019 arasında Dışişleri Bakan yardımcılığı görevlerinde bulunmuş. Ocak 2019den bu yana ise Meclis Dış İlişkiler Komitesi Başkanlığını yürütmüş.[7] 2010 yılında Erivan Devlet Üniversitesinden mezun olan Rubinyan, daha sonra Londrada ve Polonyada yüksek lisans çalışmalarında bulunmuş. 2017-2018 arasındaki bir yıllık dönemde ise Rubinyan, Hrant Dink vakfının verdiği sınırları aşıyoruz bursuyla birlikte Türkiyeye gelmiş.[8] Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezinde ve Kadir Has Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Çalışmaları Merkezinde Karadeniz bağlamında Ermenistan-Türkiye Yakınlaşması konusunda çalışmalarda bulunmuş[9]. İngilizce, Lehçe ve az oranda Türkçe biliyor.[10]

Karşılıklı özel temsilcilerin kimler olacağı ilan edilmesine rağmen, henüz bir gündem ve toplantı tarihi açıklanmış değil. Ancak 3+3 formatının İstanbulda yapılacak bir sonraki buluşmasında bu konudaki detayların konuşulacağı ve özel temsilcilerin burada temasa geçmeleri ihtimaller dahilinde.

İki temsilcinin gündeminin nasıl olacağına dair bazı tahminler bulunuyor. Bunlardan ilki uzun süreli köklü anlaşmazlıklar yerine karşılıklı ticari ilişkilerin kurulması gibi pratik konularla ilişkilerin tesisine başlanması yönünde. Erivandan gelen son sinyaller karşılıklı ticari ilişkilerin kurulmasının ilişkilerin gelişime yardımcı olacağı inancı olduğunu gösteriyor.[11] Ancak elbette Ermenistanda halihazırda bir yıldan beri Türk mallarına boykot uygulanıyor olması, iki özel temsilcisinin önünde duran temel konulardan biri gibi görünüyor. Paşinyanın daha önce yaptığı açıklamalardan Sovyetler döneminde kullanılmakta olan ancak 1993ten sonra hiç kullanılmamış Gümrü-Erivan tren yolu hattının açılması ve aynı zamanda Ermenistan ile Kara taşımacılığının tekrar başlamasının arzu edildiği anlaşılıyor.[12] Çok ciddi altyapı gerektiren bu yolların açılması konuları da özel temsilcilerin önünde duran konular arasında yer alıyor. Öte yandan karşılıklı uçuşların tekrar başlaması konusunda da olumlu sinyaller verildiği görülüyor. Ermenistan Azerbaycana giden uçuşlar için hava sahasını Ekim ayında açmıştı.[13] Bu bir iyi niyet göstergesi olarak görülüyor. Türkiyeyle turistik charter uçuşların tekrar başlayabileceği sinyalleri veriliyor. Esasen Türkiye Ermenistana uçuşları yasaklamış değil. Ancak daha önce uçuş gerçekleştiren firmanın iflas etmesi nedeniyle durmuştu. Türkiye Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu birkaç firmanın bu izne başvurduğunu ve değerlendirme aşamasında olduklarını belirtmişti.[14]

Temsilcilerin öncelikli gündeminde karşılıklı büyükelçiliklerin açılması olacağı yönünde görüşler de mevcut ancak halihazırdaki konjonktürde ilk önceliğin ticari konulara verileceği ve iki özel temsilci arasında bu konularda kat edilecek yola göre büyükelçilik açma yoluna gidilebileceğini düşünmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Zira Türkiye ile Ermenistan her ne kadar karşılıklı elçiliklere sahip olmasalar da Ermenistanın Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ) nezdinde büyükelçi düzeyinde temsile olanak sağlayan İstanbulda bir temsilcisi bulunmaktadır. Ayrıca temas sağlanması gerektiğinde Gürcistan büyükelçilikleri aracılığıyla görüşmelerde bulunabilmektedirler. Bir süre daha bu yönteme devam edileceği, bazı konular netleştikçe yeni adımlar atılacağı öngörülebilir.

Temsilcilerin gündeminde iki ülke arasında 1915 olayları üzerindeki uyuşmazlığa dair bir görüşme olması ihtimali ise bu nedenle ilk aşamada zayıf görünüyor. Hatırlanacağı üzere,

bu konularda ikili ilişkilere katkı sağlayabilecek öneriler getiren Zürih protokollerini Ermenistan tek taraflı olarak geçersiz ilan etmişti. Protokoller Türkiye için hala seçenekler arasında görünüyor zira Türkiye protokolleri hiçbir zaman iptal etmedi.

Türkiye ile Ermenistan arasındaki bu gelişmeler her iki ülkenin de basınında yankı bulmaya devam ediyor. Her iki ülkede de bazı kesimler görüşmelere olumsuz yaklaşıyor. Ancak Ermenistanla ilişkilerin geliştirilmesi ve Ermenistanın bölgeye yeniden entegre edilmesi, bölgesel barışın sağlanması açısından elzem adımlardan birisi. Ermenistanın Azerbaycanla kalıcı barış imzalaması ve Türkiye ile ilişkilerini kuvvetlendirmesi gerekiyor. Öte yandan son yıllarda Ermenistan-Türkiye ilişkilerinin, Türkiye karşıtlığı yapma veya islamofobiyi körükleme amacıyla siyasi malzeme haline getirildiği göze çarpıyor. Bunun en son örneklerinden birini de Fransada halihazırda sürmekte olan seçim çalışmalarında adayların gerçekleştirdiği Ermenistan ziyaretleri oluşturuyor.

Ermenistan açısından da Türkiyeyle ilişkilerin geliştirilmesi öncelikli olarak ekonomik refahın artması anlamına geliyor. Uzun yıllardır Azerbaycan ve Türkiye ile sınırların kapalı olması nedeniyle dışa açılmakta zorlanan Ermenistan için Türkiye üzerinden Avrupaya ulaşım sağlamak önemli bir fırsat kapısını aralıyor.

Öte yandan iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceği konusu bölge ülkeleri ve Batılı ülkeler tarafından da yakından takip ediliyor. Karabağ Savaşının ardından kurulmakta olan yeni bölgesel denge düzleminde tarafların hepsi kendi yerini almaya hazırlanıyor. Karşılıklı özel temsilci atanmasının ardından konuyla ilgilenen tüm taraflardan Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkilerin desteklendiği yönünde açıklamalar yapıldı. ABD Dışişleri Bakanı Blinken ve Rusya Dışişleri Sözcüsü Zaharova sürecin olumlu karşılandığı yönünde desteklerini kısa sürede açıkladılar. Ancak iki ülke arasındaki güvensizlik ve çatışan çıkarlar nedeniyle Türkiye-Ermenistan yakınlaşmasına aynı çerçeveden bakabilir gibi görünmüyorlar. Bu nedenle Türkiye-Ermenistan arasındaki diyaloğun mümkün olduğunca üçüncü tarafların müdahalesinden uzak yürütülmesi sürecin sürdürülebilirliği açısından daha sağlıklı olacak gibi görünüyor.

[1] Turkey could open its borders to Armenia: Erdogan, *Anadolu Agency*, 10 Aralık 2020, https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkey-could-open-its-borders-to-armenia-erdogan/2072802.

[2] Siranush Ghazanchyan, No reason for Turkey to keep Armenia border closed FM, *Public Radio of Armenia*, 10 February 2021, https://en.armradio.am/2021/02/10/no-reason-for-turkey-to-keep-armenia-border-closed-fm/.

[3] "FM Wants Radical Change in Turkish Policy on Armenia," *Mirror Spectator*, 30 Mart 2021, https://mirrorspectator.com/2021/03/30/fm-wants-radical-change-in-turkish-policy-on-armenia/

[4] There is no dialogue between Turkey, Armenia Deputy FM, *ArmenPress,* 24 Nisan 2021, https://armenpress.am/eng/news/1050253.html.

[5] Armenia receives positive signals from Turkey on establishing peace in the region, PM says, *TASS*, 27 Ağustos 2021, https://tass.com/world/1330981

[6] Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Ermenistan'a normalleşme çağrısı, *Ensonhaber.com*, 27 Ekim 2021, https://www.ensonhaber.com/politika/cumhurbaskani-erdogandan-ermenistana-normallesme-cagrisi.

[7] Ruben Rubinyan, *Ermenistan Parlamentosu Resmi İnternet Sitesi,* www.parliament.am/deputies.php%3Fsel%3Ddetails%26ID%3D1279%26lang%3Deng+&cd=1&hl=tr&

[8] Türkiye-Ermenistan Burs Programı 4. Dönem sonuçları açıklandı, *Hrant Dink Vakfı İnternet Sitesi*, https://hrantdink.org/tr/faaliyetler/projeler/turkiye-ermenistan-programi/turkiye-ermenistan-burs-programi/1031-turkiye-ermenistan-burs-programi-4-donem-sonuclari-aciklandi

[9] Hrant Dink Vakfı 2018 Faaliyet Raporu, *Hrant Dink Vakfı İnternet Sitesi*, 2018, https://hrantdink.org/attachments/article/128/Hrant%20Dink%20Foundation%20Annual%20Report%20

[10] Kadife devrim öncülüğünden Türkiye özel temsilciliğine: Ruben Rubinyan kimdir?, *Ulak News*, 20 Aralık 2021,

https://ulak.news/haber_kadife-devrim-onculugunden-turki_kronos_262268.html.

[11] TEPAV and ECFR host discussion on Developments in the Caucasus, *TEPAV,* 8 Aralık 2021, https://www.tepav.org.tr/en/haberler/s/10390#.YbChb2hhHpQ.twitter.

[12] Paşinyan: Türkiye ile kara ve tren yolu ulaşımını hayata geçirmeyi istişare etmeye hazırız, *Independent Türkiye*, 8 Eylül 2021, https://www.indyturk.com/node/408881/d%C3%BCnya/pa%C5%9Finyan-t%C3%BCrkiye-ile-kara-ve-tren-yolu-ula%C5%9F%C4%B1m%C4%B1n%C4%B1-hayata-ge%C3%A7irmeyi-isti%C5%9Fare-etmeye.

[13] Azerbaijan starts using Armenian airspace, *Eurasianet*, 6 Ekim 2021, https://eurasianet.org/azerbaijan-starts-using-armenian-airspace

[14] Ermenistan'la diyalog süreci: Uçuş taleplerinin bir kısmını karşılayacağız, *TRT Haber*, 19 Aralık 2021, https://www.trthaber.com/haber/gundem/ermenistanla-diyalog-sureci-ucus-taleplerinin-bir-kismini-karsilayacagiz-637138.html.

Yazar Hakkında :

Tutku Dilaver, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünden 2015 yılında mezun olmuştur. 2020 yılında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalına bağlı Kafkasya Çalışmaları Programında tezli yüksek lisansını tamamlamıştır. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde doktora çalışmalarına devam etmektedir.

2017 Ağustos ayında Avrasya İncelemeleri Merkezinde (AVİM) başladığı 6 aylık uygulamalı eğitim programını tamamlamış, Misafir Araştırmacı olarak AVİM katılmıştır. 2019-2023 yılları arasında AVİM'de Analist olarak çalışmıştır.

Atıfta bulunmak için: DİLAVER, Tutku. 2026. "TÜRKİYE-ERMENİSTAN İLİŞKİLERİNDE GELİŞMELER BİZİ NEREYE GÖTÜRÜR?." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2021 / 35. Aralık 23. Erişim Kasım 23, 2026. https://www.avim.org.tr/public/index.php/tr/Analiz/TURKIYE-ERMENISTAN-ILISKILERINDE-GELISMELER-BIZI-NEREYE-GOTURUR

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır